

KRONİK

TBMM'DE HAKLARINDA DOKUNULMAZLIĞIN KALDIRILMASI KARARI VERİLEN ÜYELER MEMBERS OF THE TURKISH GRAND NATIONAL ASSEMBLY FACING THE WITHDRAWAL OF IMMUNITY

Kadir AKTAŞ¹

Aşağıdaki listede Birinci Meclisten günümüze dokunulmazlığı kaldırılan milletvekilleri, bunlara isnat edilen suçlar, yapılan kovuşturmaların neticesi, milletvekillerinin partilere göre dağılımı ve mensubu olduğu partinin iktidardaki veya muhalefetteki durumu (siyasal durumu) özet olarak yansıtılmıştır. Tutanaklar üzerinden yapılan taramalarda Meclisi Mebusan döneminde yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının ertelenmesine dair uygulamalara² rastlanılmakla birlikte dokunulmazlığın kaldırılması işlemine rastlanılmamıştır. Birinci Meclisteki 1924 Anayasası öncesi uygulamalar Kanunu Esasiye (m.79) göre yapılmıştır. Aşağıdaki listedeki bilgiler öncelikle Meclis tutanaklarından taranarak elde edilmiştir. Ayrıca, 1924 ila 1960 yıllarındaki dokunulmazlığı kaldırılanların listesine Meclis Yıllıklarındaki Dahili Nizamnamelerin notları kısmından ulaşılabilmektedir.³

1 Yasama Uzmanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı; Avukat
E-posta: hamiteli32@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4099-4938>

2 Berat Mebusu İsmail Kemal Beyin dokunulmazlığının kaldırılmasına dair Divanı Örfi Başkanlığının talebinin görüşülmesine ve dokunulmazlığının kaldırılması talebinin reddine dair bkz; Meclisi Mebusan Zabıtları, 1. İçtima, 66., 67. ve 81. Birleşim, C. 3, 21-22.4, 1325, 14.5.1325 (1909); Savunma için bkz, 1. İçtima, 77. Birleşim, C. 3, 9 Mayıs 1325 (1909), s.600; Mazbata ve ilk görüşme için bkz; 1. İçtima, 80. Birleşim, C.3, 13 Mayıs 1325 (1909), s.702-717; Karar görüşmesi için bkz, 1. İçtima, 108. Birleşim, C.5, 25.6.1325, S.267-277, Erişim: https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_dergisi_pdfler_mmb.meclis_donemleri?v_meclisdonem=0

3 *Meclis Yıllıkları (1929-1957)*, TBMM Yayınları, TBMM Açık Erişim Sistemi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/home>; Ticaret Bakanlığı sırasında Yavuz zırlıhısının tadilatına ilişkin Fransız firmasıyla yapılan sözleşme hükümlerinin hazırlanmasında görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle İhsan Eryavuz Bey Meclis tahkikatına tabi tutulmuştur. Yine Ticaret Bakanlığı görevini yürüttüğü dönemde un ve ekmeğin fiyatlarının belirlenmesinde görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle Ali Cenani Bey Meclis tahkikatına tabi tutulmuştur. Kimi kaynaklarda bu kişilerin aynı zamanda dokunulmazlıklarının da kaldırıldığı belirtilmiştir. Dokunulmazlığın kaldırılması Meclis tahkikatının

Çalışmadaki milletvekiline isnat edilen suçun ‘siyasi veya adi suç’ nitelemesi, isnat edilen suçun soyut niteliğine göre saptanmıştır. Yoksa, suçun ciddiliği anlamında siyasi bir saikle veya siyasi bir amaçla işlendiği veya suçlamanın bu saiklerle yapıldığı tespitine dayalı değildir. Dolayısıyla salt siyasi bir saikle yapılan, ancak soyut olarak adi suç niteliğindeki isnat halleri, analizimizde adi suç olarak nitelenmiştir. Diğer bir deyişle yapılan suçlamanın ve kaldırma işleminin siyasi saik ve sebeplerle yapıldığına ilişkin bir analiz veya tespit bu çalışmada bulunmamaktadır.

Doktrindeki genel yaklaşım Devletin egemenlik alametlerine ve organlarının saygınlığına karşı, Devletin varlığına ve birliğine karşı işlenen suçların siyasi suç kavramı içerisinde ele alındığı yönündedir. Çalışmada siyasi suç nitelemesi bu genel yaklaşım doğrultusunda yapılmıştır.⁴

20.05.2016 tarihli ve 6718 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 154 milletvekiline dair 810 dosya için yasama dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Anayasaya eklenen geçici madde ile maddenin kabul tarihine değin yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin dosyaları bulunan milletvekilleri için Anayasanın 83. maddesinin ikinci fıkrasının birinci cümlesi hükmünün uygulanmayacağı yani bu dosyaların Anayasanın dokunulmazlık korumasına dair hükmüne tabi olmayacağı belirtilmiştir. Söz konusu düzenlemeyle oluşan sonuç, aynı mahiyette olmasına karşın dokunulmazlığın kaldırılması usulüyle alınmış bir karar olmadığı için bu düzenlemeden etkilenen milletvekillerine aşağıdaki tabloda yer verilmemiştir.⁵

Birleşik kararlar tefrik edildiğinde **TBMM’de hakkında dokunulmazlığı kaldırma kararı verilen** üye sayısı 51’dir. Tabii bu üyelerin bazıları hakkında verilmiş, farklı dosyalardan birden çok aynı veya farklı tarihli meclis kararları da olabilmektedir. Diğer bir ifadeyle dokunulmazlığın kaldırılması karar sayısı, dokunulmazlığı kaldırılması kararı verilen üye sayısından daha fazladır. Bu durumlar

içinde bir işlem olması ve tutanaklardan yapılan işlemin mahiyetinin açıkça anlaşılması nedeniyle bu iki bakan hakkında yapılan işlem Meclis soruşturması kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Meclis Yıllıklarında yer alan Dahili Nizamname Notlarında da İhsan Eryavuz Dokunulmazlığı kaldırılanlar arasında değil Meclis Soruşturmasına tabi tutulanlar arasında sayılmıştır. *TBMM Yıllıkları*, “Dahili Nizamname ve Notlar” D. 10, 1.11.1958, TBMM Açık Erişim Sistemi, s. 93 ve 95; Mazbata ve görüşme için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, Cilt 2, İçtima 1, 26.1.1928 tarihli 36. Birleşim, s.61-96, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c002/tbmm03002036.pdf>; TBMM Zabıt Ceridesi, D. 3, C.3, İçtima 1, 14.4.1928 tarihli 61. Birleşim, s.133-138, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c003/tbmm03003061.pdf>; Dokunulmazlık işlemi tespiti için bkz. Nadir Latif İSLAM, *Türkiye’de Gensoru ve Meclis Tahkikatı*, Kardeş Matbaası, Ankara, 1966, s.50.

4 Siyasi suç kavramı analizi için bakınız, Murat SEVİNÇ, *Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları*, Kırilangıç Yayınevi, Ankara, 2004, s.144; Kanunlarda geçen siyasi suçlar için bakınız, Köksal BAYRAKTAR, *Siyasal Suç*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982, s.106

5 Kanun için bkz; <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k6718.html>; Bilgi için bkz; Özcan ALTAY, Beyhan KAYATEKİN, “Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı”, TBMM ARMER, 2016, Erişim: https://armer.tbmm.gov.tr/webortak/arastirma/KYSB_R_18167_Turkiyede_ve_AB_Ulkelerinde_Yasama_Sorumsuzlugu_ve_Dokunulmazligi.pdf

dipnot şeklinde ayrıca belirtilmiştir.

Haklarında dokunulmazlığının kaldırılması kararı verilmekle birlikte, itiraz başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen 5 karar (9 üyeye dair) düşüldüğünde **dokunulmazlığı kaldırılan üye sayısı 43'dür.**

Bu çalışmadaki listenin ilk hali TBMM Uygulaması Anlatımıyla Yasama Dokunulmazlığı kitabımızda yayımlanmıştır. Gelişen süreçte ulaşılan yeni veriler çerçevesinde sözkonusu listenin güncellenmesine ve tekrar yayımlanmasına ihtiyaç duyulmuştur.⁶

6 Kadir AKTAŞ, *TBMM Uygulaması Anlatımıyla Yasama Dokunulmazlığı*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009.

Sıra	Adı Soyadı	Tarihi	Dönem ⁷	İsnat Edilen Suç ve Niteliği	Partisi ⁸	Kovuşturma Sonucu	Siyasi Konumu
1	Nazım Resmor Tokat ⁹ Mehmet Şükrü Afyonkarahisar Şeyh Servet Akdağ Bursa	21.3.1921	1	Gizli Komünist Fırkası Teşkil Etmek suretiyle hükümeti kaldırmak (Siyasi)	Halk Zümresi	Mahkûm ¹⁰ Beraat ¹¹ Beraat ¹²	Muhalef (grup)

7 Yasama dönemlerinin numaralandırılmasına, 1961 Anayasası döneminde tekrar (1) den başlanmış, 1982 Anayasası döneminde ise, 1961 Anayasası döneminde dönem numaraları hiç kesintiye uğramamış gibi devam ettirilmiştir.

8 Milletvekilinin dokunulmazlığı kaldırıldığı sıradaki partiyle olan üyelik ilişkisini ifade eder.

9 Kanunu Esasının 79. Maddesine göre işlem görmüştür. İstiklal Mahkemesinin müzakeresi üzerine dokunulmazlığı kaldırılması usulü işletilmiştir. Yapılan açıklamalardan olayın BMM'nin ilk uygulaması olduğu anlaşılmaktadır. Dokunulmazlığın kaldırılması mazbatasını Meclisin 3. Şubesi tarafından hazırlanmıştır. Nazım bey hakkında hazırlandığı anlaşılan mazbataya Genel Kurul görüşmesi sırasında diğer iki mebusun da (Mehmet Şükrü ve Şeyh Servet Efendi) kabul edilen önerge ile eklendiği anlaşılmaktadır. 3. Şubece yapılan inceleme sırasında savunma için mebusların davet edilmediği anlaşılmaktadır. 3. Şube tarafından inceleme kapsamında mahkemenin gönderdiği evrakların incelendiği ve bazı mebusların bilgisine / tanıklığına başvurulduğu anlaşılmaktadır. Genel Kurul görüşmeleri sırasındaki şube sözcüsünün açıklamasından casusluk ithamının da yapıldığı anlaşılmaktadır. Şube sözcüsü Şevket Bey Mahkemece yapılan suç isnadını "ahali arasında nifak ve şikak, Hükümeti Milliyeyi taklibe saî ve ecanibten para (alarak) ve asi Ethem'le harekâtı isyaniyede alâkadar olmak" ifadeleriyle açıklamıştır. Görüşmeler sırasında özellikle Şube Sözcüsünün açıklamasından, Kanunu Esasının vatani hıyanet ithamıyla milletvekilliğin düşürülmesine dair 48 inci maddesi kapsamında işlemden kaçınıldığı anlaşılmaktadır. Görüşmeler sırasında verilen önergenin kabulüyle, tutuklanmaması ve meclis faaliyetlerine katılmalarına engel olmamak şartıyla mebusların dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bu kısmi kaldırma işlemi yegâne istisnai örnektir. Genel Kurulda sadece Nazım Bey savunma yapmıştır. Verilen önergenin kabulüyle 3 mebusun birlikte ve tek oylamayla dokunulmazlığı kaldırılmıştır. TBMM Gizli Celse Tutanakları, 1. Dönem, 2. Cilt, 10. Birleşim, 21 Mart 1337 (1921), s.14-26, Erişim: <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT02/gcz01002010.pdf>; Taha AKYOL, *Atatürk'ün İhtilal Hukuku*, Doğan Kitap Yayıncılık, 2012, İstanbul, s.111.

10 İstiklal Mahkemesinin Kanunu Ceza-i Umuminin 46 ncı maddesi delaletiyle ve Hıyaneti Vataniye Kanununun 2. maddesi mucibince 15 yıl kürek cezasına mahkûmiyete dair tezkeresinin okunmasıyla, kararın kesin olduğu ve milletvekilinin isminin defterden silindiği belirtilerek, milletvekilliği sona erdiği Başkanca açıklanmıştır. TBMM Tutanakları, İstiklal Mahkemesi Tezkeresi, 1. Dönem, 2. Cilt, 32. Birleşim, 12.5.1337 (1921), s.285, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c010/tbmm01010032.pdf>

11 a.k.

12 a.k.

Sıra	Adı Soyadı	Tarihi	Dönem ⁷	İsnat Edilen Suç ve Niteliği	Partisi ⁸	Kovuşturma Sonucu	Siyasi Konumu
2	Osman (Özgen) Bey Lazistan ¹³	28.1.1922		Görevi suiistimal-İhtilas (Rusya'dan alınan teçhizatın tesliminde) (Adi)	-	-	-
3	Tahsin Bey Maraş	?.?.1925	2	Adam Öldürmeye Teşvik (Adi)	Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	Mahkûm ¹⁴	Tek Parti
4	Ali Rıza Bebe Cebelibereket	2.2.1928	3	Meclis Veznesinde görevi suiistimal ve ihtilas TCK M.64, 203 (Adi)	CHP	Beraat ¹⁵	Tek Parti

13 BMM 4. Şubesinin, Osman beyin mahkemeye sevkine dair mazbatasını normal çoğunlukla kabul edilmiştir. Oylamanın Kanununun Esasının 48. Maddesine göre ve sülûsulla yapılmasına dair teklifler işleme alınmamıştır. Yine Osman Bey hakkındaki değerlendirmenin mahkeme yerine kurulacak 15 kişilik Divanı Ali tarafından yapılmasına dair öneriler reddedilmiştir. Görüşmeler sırasında bu önerilerin konusunun Kanuni Esası kapsamında olmadığı ve işleme alınmaması gerektiği kimi mebuslarca dile getirilmiştir. Genel Kuruldaki görüşmeler sırasında Osman beyin savunma hakkına riayet edilmiştir. Mazbatadan, 4. Şubece gerekli belgelerin toplanarak incelendiği ve Osman beyin ifadesine başvurulduğu anlaşılmaktadır. Önceki Nazım Bey hakkındaki uygulamadan farklı olarak Mazbatada mahkemeye sevk yönünde öneri yer almıştır. Mazbatadan ve görüşmelerden, Osman Bey hakkındaki isnadın bir mahkemenin talebi üzerine yapıldığına dair bir veriye rastlanılmamıştır. Yani mahkemeye sevk kararının bir adli makamın talebine konu olup olmadığı tutanaklardan anlaşılamamaktadır. Daha çok icra makamlarını bildirimleri üzerine dosyanın Meclisin gündemine taşındığı anlaşılmaktadır. Açıkça belirtilmemekle ve adli merci talebi görülmemekle birlikte yapılan işlemin mahiyetinden, Osman beyin dosyasının Kanunu Esası'nın 79. maddesine göre yasama dokunulmazlığının kaldırılması kapsamında değerlendirildiği anlaşılmaktadır. TBMM Gizli Tutanakları, 28.1.1338 (1922), B.151, s. 651-667, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/GZC/d01/CILT02/gcz01002151.pdf>; Seda Dunbay, *Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı*, XII Levha Yayıncılık, 2013, s. 93.

14 Meclis Tutanaklarında yer alan ve Genel Kurulda okunan Ankara İstiklal Mahkemesinin 5.4.1926 tarihli tezkeresinde, Meclişçe alınan teşrii masuniyetinin kaldırılması kararı üzerine yapılan yargılama sonucunda Maraş Mebusu Tahsin Bey'e adam öldürmeye teşvik suçundan dolayı on sene kürek cezası verildiği belirtilmiştir. Meclis Tutanaklarından Tahsin Bey'in dokunulmazlığının kaldırıldığı görüşmelere ilişkin başka bir veriye ulaşılamamıştır. TBMM Zabıt Ceridesi, D. 2, C.1, İçtima 3, 84. Birleşim, T. 7.4.1926, s.69, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c024/tbmm02024084.pdf>; Ayrıca, Meclis Yıllıklarında yer alan Dahili Nizamnamenin notları kısmında dokunulmazlığının kaldırılan milletvekilleri arasında Tahsin Bey'de yer almaktadır. Kaynak için bkz. *TBMM Yıllıkları*, "Dahili Nizamname ve Notlar" Devre 10, 1.11.1958, TBMM Açık Erişim Sistemi, 1957, s. 95, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/home>; *TBMM Anayasa ve Dahili Nizamname*, TBMM Matbaası, I.B, 25 Ekim 1961, s.118; Rauf ORBAY, *Siyasi Hatıralar*, Özgün Yayınevi, İstanbul, 2.Baskı, 2005, s.638

15 Meclis İdare Amiri görevini yürütürken vuku bulan Meclis veznesinde işlenen görevi suiistimal ve ihtilas suçuna adı karışmış, dokunulmazlığının kaldırılmasını kendisi de talep etmiştir. TBMM Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, Cilt 2, İçtima 1, 39. Birleşim, S.136; Suçlama için bakınız, TBMM Zabıt Ceridesi, D. 3, C.2, İçtima 1, 40. Birleşim, S.182 ve 39. birleşim tutanağına ekli 3/62 no.lu Başvekalet Tezkeresi, Muhtelif Encümen Mazbatası; Ali Rıza Bey'in yargılanması beraatla neticelenmiştir. *TBMM Anayasa ve Dahili Nizamname*, s.118

Sıra	Adı Soyadı	Tarihi	Dönem ⁷	İsnat Edilen Suç ve Niteliği	Partisi ⁸	Kovuşturma Sonucu	Siyasi Konumu
5	Fikret Onuralp Bilecik	13.2.1928	3	Fesat Karıştırma Suretiyle İrtıkaba Teşebbüs, TCK, M.205 ve 61 (Adi)	CHP	Mahkûm ¹⁶	Tek Parti
6	Ali Saip Ur-savaş Urfa	18.10.1935	5	Cumhurbaşkanı Atatürk'e Suikast Yapmak İçin Silahlı Cemiyet Kurmak (Siyasi)	CHP	Beraat ¹⁷	Tek Parti
7	Refet Ülgen Urfa	30.1.1942	6	Görevi Suiistimal Suçu (Adi) ¹⁸	CHP	Beraat ¹⁹	Tek Parti
8	Hasip Ahmet Aytuna Tokat	30.1.1942	6	Resmi Kayıt ve Defter Üzerinde Tahrifat Suçu (Adi)	CHP	Beraat ²⁰	Tek Parti
9	Reşad Aydınli Denizli	30.11.1949	8	Asılsız İhbarda Bulunmak, İftira Suçu ²¹ (Adi)	Bağım-sız	Af nedeni-yle düştü ²²	Bağımsız
10	Sadık Aldoğan Afyonkara-hisar	24.3.1950	8	Hükümetin Manevi Şahsiyeti Alenen Tahkir Etme ve Cumhurbaşkanı Aleyhinde Lisanen Tecavüzde Bulunma Suçu TCK.M.158-159 (Siyasi)	Millet Partisi (MP)	-	Muha-lefet

16 Fikret Onuralp'in dokunulmazlığı, Sabık Ticaret Bakanı İhsan Bey'in suç ortağı olduğu gerekçesiyle kaldırılmıştır. Yüce Divan yargılaması sonucu İhsan Beyin iki yıl mahkumiyetine, Fikret Bey'in ise dört ay mahkumiyetine ve 100 Lira da para cezası ödemesine hüküm verilmiştir. Milletvekilliği sıfatı kalkmıştır. İSLAM, *Türkiye'de Gensoru...*, s.54; Suçlama için bakınız, *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. 3, C.2, İçtima 1, 44. Birleşim, S.182 ve 44. birleşim tutanağına ekli 3/68 no.lu Başvekalet Tezkeresi, Muhtelif Encümen Mazbatası.

17 Yargılanma sonucu beraatla neticelenmiştir. *TBMM Anayasa ve Dahili Nizamname*, s.118

18 Türk Maarif Cemiyeti Reisliği görevi sırasında cemiyetçe düzenlenen piyangoda yolsuzluk yapıldığı suçlamasıyla karşılaşmıştır. *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. 6, C.21, İçtima 1, 30. Birleşim, s.122 ve 30. birleşim tutanağına ekli 70 sayılı Başvekalet Tezkeresi, Muhtelif Encümen Mazbatası.

19 Yargılanma sonucu beraatla neticelenmiştir. *TBMM Anayasa ve Dahili Nizamname*, s.118

20 Aytuna hakkında, Ankara sorgu hâkimliğince yapılan ilk tahkikat neticesinde 17.2.1942 tarihinde muhakemenin men'ine karar verilmiştir. *TBMM Anayasa ve Dahili Nizamname*, s.118

21 Aydınli, Millet Partisi Milletvekilleri Sadık Aldoğan, Osman Bölükbaşı ve Fuat Arna hakkında Cumhurbaşkanına suikastta bulunacaklar (TCK 171. maddesine uygun fiilde bulunma) ihbarında bulunarak iftira fiilini işlediği suçlamasından dolayı dokunulmazlığı kaldırılmıştır. İlginç olan Aydınli bu fiili işlerken MP Milletvekilidir. *TBMM Zabıt Ceridesi*, T. 30.11.1949, 11. Birleşim, s.232-252, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c021/tbmm08021011.pdf>

22 Aydınli hakkında yürütülen yargılama, çıkarılan af kanunu kapsamında görüldüğünden, henüz esasa dair bir karar verilmeden, mahkemece düşme kararıyla sonuçlanmıştır. Süleyman İnan, "1949'da İnönü ve Bayar'a Suikast İddiası: Reşad Aydınli Olayı", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, 2005, s.222, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233279>

Sıra	Adı Soyadı	Tarihi	Dönem ⁷	İsnat Edilen Suç ve Niteliği	Partisi ⁸	Kovuşturma Sonucu	Siyasi Konumu
11	Hüseyin Cahit Yalçın Kars	18.4.1952	9	TBMM'yi Tahkir ve Tezyif Etme Suçu, TCK. M.159 (Siyasi)	Halkçı Parti (HP)	Beraat ²³	Muhalefet
12	İbrahim Us Kars ²⁴	2.7.1956	10	Başbakana ifa ettiği hizmetinden dolayı hakaret etme suçu TCK.M.273 (Siyasi)	CHP	-	Muhalefet
13	Sırrı Atalay Kars	2.7.1956	10	Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir etme, TCK.M.159 (Siyasi) ²⁵	CHP	-	Muhalefet
14	Osman Ali Şiroğlu Kırşehir	2.7.1956	10	Hükümetin manevi şahsiyetini tahkir etme, TCK.M.160 (Siyasi)	Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)	-	Muhalefet
15	Kâmil Kırıkoğlu Malatya	2.7.1956	10	Başbakana ifa ettiği vazifesinden dolayı hakaret etme suçu TCK.M.273 (Siyasi)	CHP	-	Muhalefet
16	Osman Bölükbaşı Kırşehir ²⁶	24.6.1957	11	Başbakana ifa ettiği vazifesinden dolayı hakaret etme suçu TCK.M.273 (Siyasi)	CMP	Beraat ²⁷	Muhalefet
17	Nuri Beşer Zonguldak (MM Üyesi)	12.2.1962	1	Devletin askeri kuvvetlerini tahkir ve tezyif suçu (Subay eşlerine hakaret) TCK.M.160 (Siyasi)	AP	Mahkûm ²⁸	İktidar

23 Sorğu yargıçlığında kamu davası ortadan kaldırılmıştır. *TBMM Yıllıkları*, s. 95,

24 *TBMM Zabıt Ceridesi*, T. 2.7.1956, B.84, S.34- 40, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c013/tbmm10013084.pdf>

25 Ayrı dosyalardan iki defa dokunulmazlığı kaldırılmıştır. (3/328) esas numaralı dokunulmazlığının kaldırılmasına dair tezkere iki ayrı milletvekilinin (Osman Alişiroğlu ve Sırrı Atalay) 5 ayrı yerde yaptıkları konuşmaları nedeniyle sunulmuş, Karma komisyon söz konusu tezkereyi fiilleri ve şahısları itibarıyla ayrı ayrı karara bağlamış, Genel Kurulda da Komisyon raporunun içindeki herbir karar ayrı ayrı görüşmeye açılıp oylanmıştır. Komisyon raporunun herbir kararı ayrı birer rapor niteliğinde hazırlanmıştır. Yani birleşik olarak havalesi yapılan tezkere Komisyonunda tefrik edilerek 5 ayrı komisyon raporuna konu edilmiştir. TBMM Zabıtları, Muhtelit Encümen Mazbatası, Sıra Sayısı 251, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c013/tbmm10013084.pdf>

26 TBMM Zabıtları, T.24.6.1957, B.85, s. 519, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c020/tbmm10020085.pdf>

27 Bölükbaşı, 1957 yılında yapılan seçimlerde tekrar milletvekili seçilerek dokunulmazlığına kavuşmuş, yapılan yargılama da beraatla neticelenmiştir. Ali Fuat BAŞGİL, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepi*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1966, s.106

28 Beşer, Ankara Ağır Ceza Mahkemesince yapılan yargılama neticesinde, 5.6.1962 tarihinde, TCK'nın 159/1-2 ve 173/son maddeleri istinaden bir sene ağır hapis ve dört ay Tatvan'da emniyet nezaretinde sürgün cezasına çarptırılmış ve bu hüküm infaz edilmiştir.

Sıra	Adı Soyadı	Tarihi	Dönem ⁷	İsnat Edilen Suç ve Niteliği	Partisi ⁸	Kovuşturma Sonucu	Siyasi Konumu
18	Mustafa Deliveli Hatay Üyesi (Senatör)	29.03.1966	2	Kıromit şirketine yolsuz kredi açtırma ve döviz tahsisinde bulunma suçu (Adi)	AP	-	İktidar
19	Sabahaddin Orhon Giresun Üyesi (Senatör)	20.4.1967	2	1567 sayılı Türk Parasını Koruma Kanununa Muhalfelet (Adi)	AP	-	İktidar
20	Çetin Altan İstanbul (MM Üyesi)	20.7.1967	2	Komünizm Propagandası ve Ülke Bütünlüğüne Tehdit TCK. M.142,482,273 ve 191 (Siyasi) ²⁹	TİP	AYM İPTAL ³⁰ Yargılamaya geçilememiştir.	Muhalfelet
21	Mucip Ataklı Ekrem Acuner Suphi Karaman Sezai Okan M. Şükran Özkaya (Senatörler) ³¹	12.12.1968	2	Demokrasi prensiplerine aykırı olanak Devletin tek bir fert veya zümre tarafından idare edilmesini hedef tutan cemiyet kurmak ve bu cemiyetin faaliyetlerini tanzim, sevk ve idare etmek	Tabii Üyeler ³²	AYM İPTAL ³³	Tabii Üyeler

29 Altan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasına neden olan "Bornova Savcısı Lütfen Dinleyin" başlıklı yazısı, 28.09.1966 tarihinde Akşam gazetesinde yayımlanmıştır. *TBMM Tutanak Dergisi*, D.2, C.21, YY.2, SS.332, T.28.06.1967.

30 Meclisin kararı AYM tarafından iptal edilmiştir. AYMK, E. 1967/22, K. 1967/22, K.T.02.08.1967, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/kararlar/yasama-dokunulmazligi-ve-milletvekilliginin-dusmesi/>.

31 Beş senatör hakkında düzenlenen bir tezkere, Karma Komisyonunda ve Genel Kurulda birlikte görüşülmüş ve bir birleşik karar alınmıştır. Genel Kurulda -erteleme yönündeki komisyon raporu reddedilerek- her bir üye için ayrı olmaya yapılmaksızın birlikte oylamayla karar alınmıştır. Beş Tabii Üye hakkındaki birleşik Senato kararı isnadın ciddi olmadığı gerekçesiyle beş üyenin her biri bakımından Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir. Mahkeme ayrı ayrı oylama yapılmamasını ise olayın özelliklerini dikkate alarak (milletvekillerinin iradesini etkileyen) iptali gerektirecek kadar ağır bir usul eksikliği olarak görmemiştir. AYMK, E. 1968/69, K. 1969/1, T. 2.01.1969, <https://anayasa.gov.tr/media/6822/1969-1-nrm.pdf>; Fatih TUĞLUOĞLU, "1960'larda Bildirilerle Darbe Tartışmaları: Milli Devrim Ordusu Örneği", *Atatürk Yolu Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1971953>

32 Millî Birlik Komitesi Başkanı ve üyeleri ile eski Cumhurbaşkanları, yaş kaydı gözetilmeksizin Cumhuriyet Senatosunun tabii üyesidirler.

33 Karar isnadın ciddi olmadığı gerekçesiyle iptal edilmiştir. AYMK, E. 1968/69, K. 1969/1, T. 2.01.1969, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/kararlar/yasama-dokunulmazligi-ve-milletvekilliginin-dusmesi/>

Sıra	Adı Soyadı	Tarihi	Dönem ⁷	İsnat Edilen Suç ve Niteliği	Partisi ⁸	Kovuşturma Sonucu	Siyasi Konumu
22	A. Celal Sungur Yozgat (MM Üye)	8.4.1968	2	Milli Müdafaya Hıyanet, TCK.M.136-3/31/33/173-3 (Siyasi)	CHP	Beraat ³⁴	Muhalefet
23	Ali Karahan Hakkâri (MM Üyesi)	21.10.1968	2	- İrk mülahazası ile milli duyguları yok etmeğe veya zayıflatmağa matuf bulunan cemiyetler kurmaya tevessül etmek (Önceden Hüküm Giydiği İçin) TCK M.141-4 - Devlet İdaresindeki Toprakların Bir Kısmını Ayırmak, TCK M.125 - 648 Sayılı Siyasi Partiler Kanununa Muhalefet (Siyasi)	Yeni Türkiye Partisi (YTP)	-	Muhalefet
24	Ekrem Acuner (Senatör) ³⁵	2.7.1971	3	Silahlı isyana teşvik, tahrik, teşebbüs, sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye yönelik cemiyet kurmak TCK.M.146 (Siyasi)	Tabii Üye	AYM İPTAL Beraat ³⁶	Tabii Üye
25	Cemal Madanoğlu (Senatör)	3.8.1971	3	Anayasayı tağyir ve tebdil, TBMM'yi ıskata ve vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs gayesiyle gizlice ittifak kurmak. (Siyasi)	Tabii Üye	Beraat ³⁷	Tabii Üye

34 Ohaberbu Web Sitesi, "Ajanlıktan yargılanan ilk CHP'li vekil Enis Berberoğlu değil!", <https://malumhaber.wordpress.com/2017/01/11/ajanliklanan-ilk-chpli-milletvekili-enis-berberoglu-degil/>

35 Acuner hakkındaki Senato kararı isnadın ciddi olmadığı gerekçesiyle iptal edilmiştir. *AYMK*, E.1971/37 K.1971/66, T. 15/7/1971, <https://anayasa.gov.tr/media/6823/1971-66-nrm.pdf>

36 Askeri savcılıkça yapılan soruşturma sonucunda sanığa isnat edilen suçun 18.5.1974 tarihinde yürürlüğe giren 1803 sayılı Af Kanununun 1/A maddesi kapsamına girdiği gerekçesiyle kovuşturmayaya yer olmadığına karar verilmiştir.

37 Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal'ın kovuşturması I. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Mahkemesinin 2.10.1974 tarihli kararıyla beraatla sonuçlanmıştır. Ertuğrul ALATLI, *09 Mart 1971 Anti-Emperyalist Baasçı Darbe Girişimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s.229

Sıra	Adı Soyadı	Tarihi	Dönem ⁷	İsnat Edilen Suç ve Niteliği	Partisi ⁸	Kovuşturma Sonucu	Siyasi Konumu
26	Osman Köksal (Senatör)	3.8.1971	3	Anayasayı tağyir ve tebdil, TBMM'yi iskata ve vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs gayesiyle gizlice ittifak kurmak (Siyasi)	Kontenjan Üyesi (Cumhurbaşkanınca Atanan)	AYM İPTAL ³⁸ Beraat	Kontenjan Üyesi
27	Kudret Bayhan Niğde Üyesi (Senatör)	24.02.1973	4	Yurtdışından baz morfin ihraç etme suçu (Adi)	CKMP	Mahkûm ³⁹	Muhalefet
28	Orhan Doğan ⁴⁰ Şırnak	2.3.1994 ve 3.3.1994	19	Devletin istiklalini tenkise veya birliğini bozmak veya Devletin hakimiyeti altında bulunan topraklardan bir kısmını Devlet idaresinden ayırmak TCK M.125 (Siyasi)	DEP	Mahkûm ⁴¹	Muhalefet
29	Sırrı Sakık Muş	2.3.1994 ve 3.3.1994	19	TCK M.125 (Siyasi)	DEP	Mahkûm ⁴²	Muhalefet

38 Köksal hakkındaki Senato kararı isnadın ciddi olmadığı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesince iptal edilmiştir. *AYMK*, E. 1971/41, K. 1971/67, T. 19.08.1971, <https://anayasa.gov.tr/media/6824/1971-67-nrm.pdf>

39 Bayhan, yurt dışı seyahati sırasında bindiği arabada baz morfin bulunması nedeniyle Fransız Hükümetince tutuklanmış, Fransız yargısınca yapılan yargılama sonucunda 15 yıl mahkûmiyet cezası verilmiştir. *AYMK*, T. 25.07.1974, E. 1974/29 K. 1974/33, <https://anayasa.gov.tr/media/6825/1974-33-nrm.pdf>

40 Leyla Zana, Ahmet Türk 4'er dosya için, Orhan Doğan, Mahmut Alınak 3'er dosya için, Sırrı Sakık, Hatip Dicle, 2'şer dosya için ayrı ayrı dokunulmazlığın kaldırılması kararı alınmıştır. 18. Dönem itibarıyla alınan TBMM kararları için bkz: TBMM Kararları Sorgu Web Sayfası, https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani

41 Dokunulmazlığı kaldırılan DEP milletvekillerinin kovuşturmaları mahkûmiyetle neticelenmiştir. Hatip Dicle, Selim Sadak, Orhan Doğan ve Leyla Zana'nın bölücü örgüt üyeliği ve bölücü faaliyette bulunmadan 15 yıl hapis cezasına mahkûmiyet cezası Yargıtay'ca onanmış, ancak 10 yıl hapis infazından sonra AİHM kararı gereği anılan kişiler için yeniden yargılama yolu açılmıştır. Yeniden yargılama sonucu mahkûmiyet kararları onanmış ayrıca TCK'da yapılan lehe düzenlemeler dikkate alınarak cezalar 7 yıl 6 aya indirilmiştir. Bu cezalar Yargıtay'da onanmıştır. Ahmet Türk'ün aynı suçtan 15 yıl hapis cezası ise Yargıtay'ca bozulmuştur. Bunun yanında DEP milletvekillerinin Yargıtay'ca onaylanan ikinci mahkûmiyet kararıyla 1 yıl 2'şer ay hapis cezasına çaptırıldığı da anlaşılmaktadır. bkz, Eyyüp DEMİR, *DEP'len BDP'ye Kürt Dejavirusu Dokunulmazlık*, Orion Yayınları, s.155-157; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İkinci Daire, Leyla Zana ve Diğerleri Davası, Başvuru No: 2932/04; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İkinci Bölüm, Dicle ve Sadak / Türkiye Davası, (Başvuru No. 48621/07, <https://hudoc.echr.coe.int/tur>

42 Mahmut Alınak ve Sırrı Sakık bölücü terör propagandası suçundan 3 yıl 6 ay hapisle cezalandırılmasına

Sıra	Adı Soyadı	Tarihi	Dönem ⁷	İsnat Edilen Suç ve Niteliği	Partisi ⁸	Kovuşturma Sonucu	Siyasi Konumu
30	Mahmut Alınak Şırnak	2.3.1994 ve 3.3.1994	19	TCK M.125 (Siyasi)	DEP	Mahkûm	Muhalfeft
31	Hatip Dicle Diyarbakır	2.3.1994 ve 3.3.1994	19	TCK M.125 (Siyasi)	DEP	Mahkûm	Muhalfeft
32	Leyla Zana Diyarbakır	2.3.1994 ve 3.3.1994	19	TCK M.125 (Siyasi)	DEP	Mahkûm	Muhalfeft
33	Ahmet Türk Mardin	2.3.1994 ve 3.3.1994	19	TCK M.125 (Siyasi)	DEP	Mahkûm ⁴³	Muhalfeft
34	Selim Sadak Şırnak	3.3.1994	19	Hükümetin Manevi Şahsiyetini ve Devletin Emniyet Kuvvetlerini Alenen Tahkir ve Tezyif Etmek (Siyasi)	DEP	AYM İPTAL ⁴⁴ Mahkûm	Muhalfeft
35	Hasan Mezarıcı İstanbul	3.3.1994	19	Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kanuna muhalfeft etme (Siyasi)	RP	Mahkûm ⁴⁵	Muhalfeft
36	M. Kemal Açar Elâziğ	21.7.1998 ve 11.12.1997	20	-Görevi Kötüye Kullanma, -Cürüm İşlemek İçin Silahlı Teşekkül Meydana Getirmek, -Tutuklu Sanığın Gizlenmesine Sebep Olma. (Adi)	DYP	Mahkûm ⁴⁶	Muhalfeft

karar verilmiştir. Eyyüp DEMİR, *DEP'ten BDP'ye...*, s.155-156.

- 43 Ahmet Türk'ün (Sırrı Sakık ve Mahmut Alınak ile beraber) aldığı 1 yıl 2'şer ay hapis cezası Yargıtayca onanmıştır. Eyyüp Demir, age, s.157; Ahmet Türk'ün yargılama sonucu iki yıl hapis cezası aldığına ilişkin bkz; Euronews Haber Sitesi, "Ahmet Türk portresi", 20.8.2019, <https://tr.euronews.com/2019/08/20/ahmet-turk-portresi-cezaevlerinden-cozum-sureci-aktorlugune-siyasi-hayat-dep-hadep-pkk>
- 44 Selim Sadak'a yapılan suçlama, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasını gerektirir nitelikte (ciddilikte) olmadığı gerekçesiyle Selim Sadak'ın dokunulmazlığının kaldırılmasına ilişkin TBMM kararı iptal edilmiştir. *AYMK*, T. 21.3.1994 E.1994/18 K. 1994/37, <https://anayasa.gov.tr/media/6840/1994-37-nrm.pdf>
- 45 Atatürk'ün manevi şahsiyetine hakaret suçundan 1 yıl hapis cezası mahkûmiyeti hakkında; "Hasan Mezarıcı cezaevinden çıktı", *Hürriyet Gazetesi*, 6.6.2001, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hasan-mezarici-cezaevinden-cikti-38376480>
- 46 Cürüm işlemek için silahlı teşekkül oluşturmak suçundan 5 yıl hapis cezası mahkûmiyeti için bkz: "Mehmet Açar tahliye oldu", *Hürriyet Gazetesi*, 30.4.2013, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/mehmet-agar-tahliye-oldu-23162279>

Sıra	Adı Soyadı	Tarihi	Dönem ⁷	İsnat Edilen Suç ve Niteliği	Partisi ⁸	Kovuşturma Sonucu	Siyasi Konumu
37	Sedat Edip Bucak Şanlıurfa	11.12.1997	20	-Cürüm İşlemek İçin Silahlı Teşekkül Meydana Getirmek, -Tutuklu Sanığın Gizlenmesine Sebep Olma, -6136 Sayılı Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Kanununa Muhalefet (Adi)	DYP	Mahkûm ⁴⁷	Muhalefet
38	M. Kemal Akyurt Denizli	21.7.1998	20	Emniyeti Suiistimal (Avukatlık Hizmeti Nedeniyle) (Adi)	DYP	Beraat ⁴⁸	Muhalefet
39	Kahraman Emmioğlu Gaziantep	21.7.1998	20	Teşekkül Halinde Kaçakçılık (Adi)	RP	Beraat ⁴⁹	Muhalefet
40	Sema Pişkinsüt Aydın	21.7.1998	20	Görevi Kötüye Kullanma TCK M.240 (Adi)	DSP	Beraat ⁵⁰	İktidar
41	Mustafa Kalemli Kütahya	7.10.1998	20	-Görevi Kötüye Kullanma TCK M.240 (Adi)	ANAP	Beraat ⁵¹	İktidar
42	Ömer Bilgin Isparta	21.7.1998 ve ⁵² 8.10.1998	20	-İhaleye Fesat Karıştırma -Zimmet -Görevi Kötüye Kullanma -Evrakta Sahtekarlık -Sahte Evrak Tazimi (Adi)	DYP	Beraat ⁵³	Muhalefet

47 Suç işlemek amacıyla kurulan örgüte üye olarak katılmak, hiyerarşik yapıya dahil olmadan örgüte bilerek ve isteyerek yardım etmek' suçlarından 1 yıl 15 gün hapis cezasının kesinleştiği bilgisi için bkz; *Habertürk* Gazetesi, Yargıtay tarafından Susurluk cezası onanan Sedat Bucak milletvekili olabilir mi?, 22.06.2007, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/26869-bucak-kaldirim-operasyonu-siyasi-komple>

48 Beraat haberi için bkz.: "DYP'li Akyurt'a Beraat", *Hürriyet* Gazetesi, 18.12.1998, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dypli-aykurta-beraat-39053538>

49 Emmioğlu daha sonraki süreçte TÜPRAŞ yönetim kurulu üyeliği yaptığından, kamu göreviyle bağdaşmayan suçlamadan beraat ettiği anlaşılmaktadır.

50 "Pişkinsüt beraat etti", *Hürriyet* Gazetesi, 24.10.1998, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/piskinsut-beraat-etti-39044372>

51 Şartla salıverme kanunu kapsamında yargılamaya devam edilmediği ve kesin hükme bağlanmasının ertelenmesine karar verildiği anlaşılmaktadır. "Meclis koltukları' davası sanıklarına af", *Hürriyet* Gazetesi, 07.11.2001, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/meclis-koltuklari-davasi-saniklarina-af-38278695>

52 21.7.1998 tarihinde 8 ayı dokunulmazlığı kaldırılmış; 1 dosya içinde 8.9.1998 tarihinde dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

53 Tüm dosyalardan beraat ettiği bilgisi için: Ömer Bilgin ile 7.2.2024 tarihli sıfahi söyleşi; Görevini kötüye kullandığı iddiasından beraat ettiği haberi için bkz; "Eski TURBAN Müdürü Bilgin beraat

Sıra	Adı Soyadı	Tarihi	Dönem ⁷	İsnat Edilen Suç ve Niteliği	Partisi ⁸	Kovuşturma Sonucu	Siyasi Konumu
43	Murat Karayalçın Samsun	21.7.1998 ⁵⁴	20	-Görevi Kötüye Kullanma, -2886 Sayılı Devlet İhale Kanunu'na Muhalefet, -Usulsüz Memur Alımı, -Müteahhitleri Zarara Uğratma, (Adi)	CHP	Beraat ⁵⁵	Muhalefet
44	Mustafa Bayram Van	21.7.1998	20	-Kasten Adam Öldürme, -Müessir Fiil, -6136 Sayılı Kanuna muhalefet	ANAP	Mahkûm ⁵⁶	İktidar ⁵⁷
		27.03.2001	21	Kasten Adam Öldürmek, Silahla Yaralama, Kavgada Silah Boşaltma, 6136 Sayılı Kanun'a Muhalefet Ve Ölümle Biten Kavgaya Katılmak 2863 Sayılı Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa Muhalefet (Tablo Kaçakçılığı) Zorla Senet İmzalamak (Adi)	Bağımsız ⁵⁸	-	Bağımsız
45	Tuma Çelik Mardin	7.10.2020	27	Nitelikli cinsel saldırı (Adi)	HDP	- ⁵⁹	Muhalefet
46	Semra Güzel Diyarbakır	1.3.2022 ve 1.3.2022	27	Silahlı Terör Örgütüne Üye Olma (Siyasi)	HDP	- ⁶⁰	Muhalefet

etti", *Hürriyet Gazetesi*, , 12.6.2001, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/eski-turban-muduru-bilgin-beraat-etti-39248332>

54 Aynı Birleşimde 15 ayrı dosyadan 15 defa dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

55 Görevi kötüye kullandığı suçlamasından beraat ettiği haberi için; "Karayalçın beraat etti", *Milliyet Gazetesi*, 1.6.1999, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/karayalcin-beraat-etti-5248015>

56 2011 yılında karara bağlanan ve "Suç örgütü kurmak ve yönetmek, ihaleye fesat karıştırmak" suçlarından milletvekilliği sonrası açılan davada 28 yıl 4 ay hapis cezası almıştır.

57 (1) Tezkere ANAP'lı iken; (2) Tezkerede Bağımsız iken gelmiş, Milletvekilinin 20. ve 21. Dönemde 2 defa dokunulmazlığı kaldırılmıştır.

58 Fazilet Partisinden seçilip istifa etmiştir.

59 Yargılama devam ediyor.

60 Aynı birleşimde iki ayrı dosyadan dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Yargılama devam ediyor.

KAYNAKÇA

Aktaş, Kadir, *TBMM Uygulaması Anlatımıyla Yasama Dokunulmazlığı*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009.

Akyol, Taha, *Atatürk'ün İhtilal Hukuku*, Doğan Kitap Yayıncılık, 2012, İstanbul.

Alatlı, Ertuğrul, *09 Mart 1971 Anti-Emperyalist Baasçı Darbe Girişimi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

Altay, Özcan - KAYATEKİN, Beyhan, “Türkiye’de Yasama Dokunulmazlığı”, TBMM ARMER, 2016.

Erişim:https://armer.tbmm.gov.tr/webortak/arastirma/KYSB_R_18167_Turkiyede_ve_AB_Ulkelerinde_Yasama_Sorumsuzlugu_ve_Dokunulmazligi.pdf.

Anayasa Mahkemesi Kararları, Kararlar Bilgi Bankası, <https://anayasa.gov.tr/media/6822/1969-1-nrm.pdf>.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İkinci Daire, *Leyla Zana ve Diğerleri Davası*, Başvuru No: 2932/04, <https://hudoc.echr.coe.int/tur>

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, İkinci Bölüm, *Dicle ve Sadak / Türkiye Davası*, (Başvuru No. 48621/07, <https://hudoc.echr.coe.int/tur>

Başgil, Ali Fuat, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1966.

Bayraktar, Köksal, *Siyasal Suç*, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982.

Demir, Eyyüp, *DEP'ten BDP'ye Kürt Dejavusu Dokunulmazlık*, Orion Yayınları.

Dunbay, Seda, *Türk Parlamento Tarihinde Yasama Sorumsuzluğu ve Dokunulmazlığı*, XII Levha Yayıncılık, 2013.

Euronews, “Ahmet Türk portresi”, 20.8.2019, <https://tr.euronews.com/2019/08/20/ahmet-turk-portresi-cezaevlerinden-cozum-sureci-aktorlugune-siyasi-hayat-dep-hadep-pkk>

Hürriyet Gazetesi, “Hasan Mezarıcı Cezaevinden Çıktı”, 6.6.2001, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hasan-mezarici-cezaevinden-cikti-38376480>

Hürriyet Gazetesi, “Mehmet Ağar Tahliye Oldu”, 30.4.2013, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/mehmet-agar-tahliye-oldu-23162279>

Habertürk Gazetesi, “Yargıtay tarafından Susurluk cezası onanan Sedat Bucak milletvekili olabilir mi?”, 22.06.2007, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/26869-bucak-kaldirim-operasyonu-siyasi-komple>

Hürriyet Gazetesi, “DYP’li Aykurt’a Beraat”, 18.12.1998, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dypli-aykurta-beraat-39053538>

Hürriyet Gazetesi, “Pişkinsüt Beraat Etti”, 24.10.1998, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/piskinsut-beraat-etti-39044372>

Hürriyet Gazetesi, “Meclis Koltukları’ Davası Sanıklarına Af”, 07.11.2001, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/meclis-koltuklari-davasi-saniklarina-af-38278695>

Hürriyet Gazetesi, “Eski TURBAN Müdürü Bilgin Beraat Etti”, 12.6.2001, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/eski-turban-muduru-bilgin-beraat-etti-39248332>

İnan, Süleyman, “1949’da İnönü ve Bayar’a Suikast İddiası: Reşat Aydın’ın Olayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 11, 2005, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/233279>

İslam, Nadir Latif, *Türkiye’de Gensoru ve Meclis Tahkikatı*, Kardeş Matbaası, Ankara, 1966.

Meclisi Mebusan Zabıtları, <https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane-tutanaklara-erisim>

Meclis Yıllıkları (1929-1957), TBMM Yayınları, TBMM Açık Erişim Sistemi, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/home>.

Milliyet Gazetesi, “Karayalçın Beraat Etti”, 1.6.1999, <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/karayalcin-beraat-etti-5248015>

Orbay Rauf, *Siyasi Hatıralar*, Özgün Yayınevi, İstanbul, 2.Baskı, 2005.

Ohaberbü Web Sitesi, “Ajanlıktan yargılanan ilk CHP’li vekil Enis Berberoğlu değil!”, <https://malumhaber.wordpress.com/2017/01/11/ajanliklanan-ilk-chpli-milletvekili-enis-berberoglu-degil/>

Sevinç, Murat, *Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları*, Kırılmaç Yayınevi, Ankara, 2004.

TBMM Tutanakları, <https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane-tutanaklara-erisim>.

TBMM Gizli Celse Tutanakları, <https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane-tutanaklara-erisim>

TBMM Yıllıkları, “Dahili Nizamname ve Notlar” Devre 10, 1.11.1958, TBMM Açık Erişim Sistemi, 1957, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/home>.

TBMM Anayasa ve Dahili Nizamname, TBMM Matbaası, 1.B, 25 Ekim 1961.

Tuğluoğlu, Fatih, “1960’larda Bildirilerle Darbe Tartışmaları: Milli Devrim Ordusu Örneği”, *Atatürk Yolu Dergisi*, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1971953>.